

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ

1940

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
46 — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 46
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

νά βλέπω στο Σολωμό τὸν πρῶτον Ἕλληνα καὶ τὸν μόνον Ἕλληνα, πού εἶδε καθαρά κι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὴ φύση καὶ τὸν προσορισμὸ τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας: νὰ ἀνακαταφάσκῃ τὸν ἀρχαῖο, ἰδεαλιστικὸ, κλασσικὸ, ὀλύμπιῳ ἑαυτοῦ τῆς μέσ' ἀπὸ τὴ νίκη τοῦ βρασμῶδους, τοῦ ρομαντικοῦ, τοῦ ἀτομικοῦ καὶ πραγματικοῦ. Τὴ νίκη τοῦ γεροῦ, ἀλλὰ μέσ' ἀπὸ τὸ ἀρρωστο.

Στὸ δεύτερο μέρος τῆς μελέτης τοῦ ὁ κ. Γ. Καψάλης μελετᾷ τὴ «λογοτεχνικὴ ἀξία» τοῦ ἔργου. Καὶ ἡ μὲν διαχείριση τῶν πραγμάτων εἶναι πάντοτε ἐκλεκτοῦ ποιῶ. Ὅ,τι ὅμως θὰ ἤθελα νὰ σημειώσω εἶναι, ὅτι μὲ τὸν τίτλο αὐτὸν πρέπει νὰ ἐννοηθῇ εἰδικὰ ἡ σκηνικὴ ἀξία τοῦ ἔργου. Γιατί ὁ τρόπος ἀναλύσεως, πού στηρίζεται στὴν ποιητικὴ διάκριση, πού ἔκανε ὁ Ἀριστοτέλης ὁρίζοντας τὴν τραγωδίαν ὡς ἔργο σκηνικὸ διακρίνοντας ὡς μέρη: τὸ μῦθος, τὰ ἤθη, τὴ διάνοια, τὴ λέξη, τὴ μελοποιία, τὴν ὄψη, σ' αὐτὸ ὁδηγεῖ.

Τὸ τρίτο μέρος τῆς μελέτης περιέχει τὰ παραίτητα βοηθητικὰ σημειώματα.

Ἰσως τώρα ἀπὸ τὴν κυκλικὴ θεώρηση τῆς σοφόκλειας «Ἀντιγόνης» ὠρισμένοι ἀναγνώστες θὰ ζητοῦσαν κάτι ἄλλο κοντὰ στὴν ἀνάλυση αὐτῆ, πού εἶναι μοναδικὴ στὴν ἱστορία τῶν κλασσικῶν μας σπουδῶν. Θὰ ζητοῦσαν τὴ σύνθεση. Καὶ ἡ σύνθεση θὰ ἔδινε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀναπτυχθῇ ὁ πρωταρχικὸς ὅρος ὑπάρξεως τῆς τραγωδίας ὀργανικά, ὡς μέσ' ἀπὸ μιὰ διαδοχὴ μεταμορφώσεων, ὡς ἑνὸς φυσικοῦ ὀργανισμοῦ, δηλ. ἡ ἐνορχήστρωση τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς μορφῆς μέσ' ἀπὸ ἕνα ἀναπαλμὸ, μουσικὸ τοῦ ὕλικου, μὲ τὴν πρόταση, ἐπίταση, κορυφωση, κατάσταση, καταστροφή. Δὲ θέλω νὰ ἐκταθῶ στὸ ζήτημα τοῦτο περισσότερο. Νομίζω, ὅτι ὅταν ἔχουμε ἀρχετὰ, τὰ περισσότερα εἶναι πάντοτε περισσότερα.

Τέλος κλείνοντας τὸ βιβλίον, προσβλέπουμε μὲ εὐχαρίστηση στὸν ὀγκῶδη αὐτὸν τόμο, ὁ ὁποῖος ἀντὶ νὰ μᾶς κουράσει — κάθε ἄλλο — μᾶς ἔδωκε μιὰ ἐκλεκτὴ καὶ πολύχυμη πνευματικὴ τροφή. Ἀναλογιζόμεστε αὐτὴ τὴ στιγμή τὸ συγγραφέα, πῶς θὰ ἀντίκριζε, μὲ ποιὰ ἀγάπη, τὸ θέμα του, γιὰ νὰ μπορέσῃ ἔτσι νὰ τὸ ἀπλώσῃ καὶ σύγχρονα νὰ τὸ πλημμυρίσῃ μὲ ἕνα πολυδαίδαλο ἐνδιαφέρον. Τὸ βιβλίον αὐτὸ μοῦ φαίνεται, τώρα πού τὸ διάβασα, ὅχι πιά ὡς μιὰ ξερὴ ποσοτικὴ καταχώριση στοιχείων, ἀλλὰ ὡς μιὰ ἐξομολόγησι, πού παίρνοντας τὴ διάταξη ἐπιστημονικοῦ βιβλίου, δὲν εἶναι λιγώτερο γι' αὐτὸ θερμὴ καὶ γεμάτη ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Καὶ ὅσα μὲν ἐδίόβασα στὸ ἔργο αὐτὸ μὲ ὠδήγησαν σ' ἕναν σπάνιο πνευματικὸ περίπατο, ἀλλ' ἐγὼ ἐπιθυμῶ, ἕνεκα τοῦ ἐξόχου δώρου πού μᾶς ἔδωκε ὁ συγγραφέας, νὰ ἐπιστρέψω στὸ δωρητὴ, νὰ μὴ λησμονήσω τὸ συγγραφέα τὸν ἴδιο, τὸν ἄνθρωπο, πού θὰ πόνεσε τόσο, πού θ' ἀγάπησε τόσο, γιὰ νὰ μπορέσῃ ἔτσι ὡραῖο ἔργο νὰ μᾶς δώσῃ.

ΠΕΤΡΟΣ Σ. ΣΠΑΝΑΩΝΙΔΗΣ

Κ. Θ. Δημαρᾶ: Δημοτικισμὸς καὶ Κριτικὴ (Δοκίμιο συνθέσεως).

Ὁ κ. Κώστας Δημαρᾶς τύπωσε σὲ ἰδιαίτερο τεῦχος τὴ μελέτη πού εἶχε δημοσιεύσει, ἐδῶ καὶ τρεῖς μῆνες, στὸ φύλλον τῆς «Νέας Ἑστίας» τὸ ἀφιερωμένο στὰ Πενηντάρχρονα τοῦ Δημοτικισμοῦ. Εἶναι πραγματικά, ὡς τ' ὀνομάζει καὶ ὁ ἴδιος, ἕνα δοκίμιο συνθετικὸ, ἀφοῦ ὁ κ. Δημαρᾶς ἐπιχειρεῖ νὰ μᾶς δώσῃ σ' αὐτὸ μιὰ συνθετικὴ εἰκόνα τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνικῆς κριτικῆς, τῆς ἀναφερόμενης στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία, ἀπὸ τὸν Σολωμὸ ὡς τὸν Ψυχάρη, καὶ πολὺ χρήσιμο, ὅταν σκεφτῇ κανεὶς πόσο, μ' ὅλα πού γράφτηκαν, ἐξακολουθεῖ νὰ μὲν ἀνεξερεύνητη καὶ σκοτισμένη ἡ πλευρὰ καὶ ἡ περίοδος αὐτῆ τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. Ὁ κ. Δημαρᾶς μιλεῖ γιὰ τὸν Σολωμὸ, τὸν Πολυλά, τὸν Σπύρο Ζαμπέλιο, τὸν Κωνσταντῖνο Ἀσώπιο, τὸν Ροῖδη, τὸν Ψυχάρη, γιὰ ὅλους τοὺς προδρομοὺς καὶ τοὺς πρῶτους δασκάλους τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνικῆς κριτικῆς.

Στὴ σωστὴ θέση, ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς κριτικῆς (πού μόνον ἐρευνᾷ ἄλλωστε τὸ δοκίμιόν του) τοποθετεῖ ὁ κ. Δημαρᾶς τὸν Σολωμὸ, καὶ σωστά τονίζει, ὕστερα ἀπὸ τὸν Πολυλά καὶ τοὺς ἄλλους μελετητὲς τοῦ ποιητῆ τοῦ «Λάμπρου», τὴ δύναμη καὶ τὸ πλάτος τοῦ κριτικοῦ τοῦ στοχασμοῦ. Μόνον πού δὲν ξεδιαλύνει (ὡς καὶ ὁ Πολυλάς, ἄλλωστε) ὅτι βαθύτατος κριτικὸς νοῦς, ὁ Σολωμὸς, ὁ βαθύτερος πού εὐτυχῆσαμε νὰ ἔχουμε, φανερώνεται στοὺς στοχασμοὺς, σὲ διάφορες σημειώσεις του, σὲ λόγια του καὶ σὲ γράμματα του, ὅχι ὅμως καὶ σὲ ἰδιαίτερα κείμενα λογοτεχνικῆς κριτικῆς. Τέτοιον κείμενον τοῦ Σολωμοῦ δὲν ἔχουμε κανένα.

Ἄλλο μεγάλο σταθμὸ στὴ νεοελληνικὴ κριτικὴ θεωρεῖ ὁ κ. Δημαρᾶς, τὸν περίφημο φιλόλογο καὶ ἑλληνιστὴ Κωνσταντῖνο Ἀσώπιο. «Ἀπὸ τὸν Ἀσώπιο, γράφει, ξεκινάει ὁ βασιλικὸς δρόμος τῆς νεοελληνικῆς κριτικῆς, ἐνισχυμένης ἐκάστοτε μὲ τὶς προσφορὰς τῆς Ἐφτανήσου». Καὶ εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ κ. Δημαρᾶς προσθέτει, εὐθὺς ἀμέσως, ὅτι «ἡ κριτικὴ τοῦ Ἀσώπιου ἔχει πολλοὺς λόγους, γιὰ τοὺς ὁποῖους δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ πρότυπο τοῦ εἶδους», ὅτι «φαντάζει ὡς πάρεργον ἑνὸς μεγάλου φιλολόγου», ὡστόσο, τονίζει τὸν κριτικὸ στοχασμὸ τοῦ Ἀσώπιου, φανερωμένον καὶ στὰ «Σούτσια», ἀλλ' ἰδίως, στὴν «Εἰσαγωγή του στὸν Πίνδαρον» καὶ στὴ μισογραμμένη (κυριολεκτικὰ κατὰ τὸ τέταρτον γραμμένη, ὡς τὸ στοιχεῖον Ζ) «Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ Συγγραφέων». Τὸ πλάτος καὶ τὴν ὀξύτητα τοῦ κριτικοῦ αὐτοῦ στοχασμοῦ κανέναν δὲν τ' ἀρνιέται. Νομίζω μόνον ὅτι τώρα τελευταῖα ὑπάρχει μιὰ τάση νὰ μεγαλοποιηθῇ, καὶ προπάντων (σ' αὐτὸ τὸ λάθος δὲν πέφτει ὁ κ. Δημαρᾶς) εἰς βάρος τοῦ Ροῖδη. Βέβαια, ὁ Ἀσώπιος ξεχώρισε, ὡς καὶ ὁ Ροῖδης θὰ ξεχώρισε ἀργότερα, τὸν Σολωμὸ, τὸν Βηλαρᾶ, τὸν Ἐρωτόκριτο, τὰ Δημοτικὰ Τραγούδια, χτύπησε μὲ φοβερὴ δύναμη, κυριολεκτικὰ ξέκαμε τὸν Π. Σούτσιο καὶ τὴ σχολή του, μὰ οὔτε αὐτὰ, οὔτε τὸ ὅτι ἀναφέρει σὲ μιὰ σελίδα

τῶν « Σούτσειων » ἓνα ἐντελῶς δευτερότερο ἔργο τοῦ Στεντάλ, πού τόν γνώριζε καί ὁ Ροΐδης, τήν « Ἱστορία του τῆς ζωγραφικῆς στήν Ἰταλία » καί τὸ « Os magna sonaturum » τοῦ Οὐρατίου, πού τὸ ἀνάφερε καί ὁ Ροΐδης, καί τὸ ὅτι κατάκρινε (σὺν Σούτσα) τὴ σύσσωμη τῶν προσδιορισμῶν (« Σούτσεια », σελ. 201, 203, 205), πού θὰ τὴν κατακρίνη καί ὁ Ροΐδης μιλώντας γιὰ τὴν « Κυρά Φροσάνη » τοῦ Βαλαωρίτη, εἶναι ἀρκετὰ γιὰ νὰ ποῦμε, ὅπως εἰπώθηκε (ἀπὸ ἓνα συστηματικό, εἶναι ἀλήθεια, ὑποτιμητὴ τοῦ Ροΐδη) ὅτι « τὸ κριτικό ἔργο τοῦ Ροΐδη εἶναι βγαμμένο ὁλοῖσα ἀπὸ τὸ κριτικό ἔργο τοῦ Ἀσώπιου » (1). Ὁ Ἀσώπιος εἶναι σοφός, γνώστης, ὅσο ἐλάχιστοι, ἴσως, Ἕλληνες φιλόλογοι, τῶν ἀρχαίων (καί τῶν νεωτέρων, ὡς τις ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα) λογοτεχνῶν, ἔχει στιγμὲς πού φαντάζει σάν ἓνας *lettré élégant*, μὰ στὴ χάση, στὴν εἰρωνία, στὸ ὕφος, ἀκόμη καί στὶς γνώσεις, ἀπὸ ὁρισμένους ἀπόψεις (νέες τέχνες κ' ἐπιστήμες), δὲ μπορεῖ οὔτε ἀπὸ μακρὰ νὰ συγκριθῆ μὲ τὸν Ροΐδη. Ὁ ἓνας εἶναι φιλόλογος, βαρὺς, στεγνός, πληκτικὸς σὰ λεξικογράφος κάποτε, καί ὁ ἄλλος — διαφορὰ τεράστια — λογοτέχνης. Καί δὲν εἶμαι αἰγούρος, μ' ὅλη τὴν ἐκτίμηση πού τοῦ εἶχε, ἂν δὲ θὰ γράφε ὁ Ροΐδης καί γιὰ τὸν Ἀσώπιο τὸ περίφημο — ἀληθινὸ καί σήμερα ἀκόμα — « εἰς τὴν Ἑλλάδα ταυτίζομεν ἀκόμη μετὰ τοῦ λογιστάτου τὸν συγγραφέα » (τὸ λογοτέχνη).

Ὁ κ. Δημαρᾶς στὸν πίνακά του τῆς νεοελληνικῆς κριτικῆς, ἀπὸ τὸν Σολωμὸ ὡς τὸν Ψυχάρη, δὲν ξεχνᾷ καί τὴν πανεπιστημιακὴ κριτικὴ, τῶν διαγωνισμῶν, ὅχι ἐντελῶς ἀσήμαντη, παρὰ τὴν ἀντίθετη γνώμη τοῦ Ἀλ. Ραγκαβῆ, θυμᾶται τὸν Καστόρη, τὸν Κουμανοῦδη, τὸν Μιστριώτη, θυμᾶται τὸν Σπύρο Ζαμπέλιο (μετὰ τὸν Πολυλά), στὸν ὁποῖον βρῖσκει καί κάτι σάν προμῆνυμα τῆς θεωρίας τοῦ περιβάλλοντος, τῆς « περιρροῦσης ἀτμοσφαιρας » τοῦ Ροΐδη. Χαρακτηρίζει στὶς γενικὲς γραμμὲς (δὲν εἶναι ἄλλη ἢ πρόθεσὶς του) πολὺ σωστὰ τὸν Ροΐδη, τὸν Βλάχο, πού τὸν θεωρεῖ μάλιστα, δίκαια ἢ ἀδίκαια, δὲ μπορῶ νὰ πῶ αὐτὴ τὴ στιγμή, καί πῶ ἀφομοιωτικὸ ἀπὸ τὸν Ροΐδη καί, τέλος, φτάνει στὴν « κρίσιμη δεκαετία » τοῦ δημοτικισμοῦ, καί ἰδιαίτερα, στὸν Ψυχάρη. Γι' αὐτὸν λέει ὁ κ. Δημαρᾶς ὅτι « μπορεῖ νὰ διεκδικήσει μιὰν ἀπὸ τὶς πρῶτες θέσεις μέσα στὴ νεοελληνικὴ κριτικὴ ἢ διαίθησὶς του ξεπέρασε τὴν ἐπιστῆμὴν τοῦ καιροῦ του ». Χαρακτηρισμὸς ὑπερβολικός, νομίζω, ὅταν σκεφτοῦμε τὶς παλινοδίες τοῦ Ψυχάρη, τὴ μεγάλη δόση τῆς προπαγανδιστικῆς γλωσσικῆς πολιτικῆς πού ἔβαζε στὶς κρίσεις του, ἀκόμη καί τὸν τρόπο, τὸν κάπως γλήγορο καί ἀπλοῖκό (ἀπλουστευτικό), πού ἔλυνε κάποτε καί καθαρὰ γλωσσικά ζητήματα (λεγόμενα - περιεχόμενα, « Ταξίδι »).

Τὸ δοκίμιο τοῦ κ. Δημαρᾶ φτάνει ὡς τὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα, ὡς τὴν περίοδο πού ἡ νίκη τοῦ δημοτικισμοῦ, μ' ὅλες τὶς ἀντιδράσεις,

φαίνεται ὁριστικὰ κερδισμένη. Ὅπως τὸ λέει καί ὁ ἴδιος, σὲ μιὰ ὑποσημείωση, στὸν πίνακά του ὑπάρχουν κάμποσα κενά· δὲ μιᾶ γιὰ τὸν Ζαλοκώστα, τὸν Καλοσοῦρο, τὸν Καμπύση, τὸν Κ. Χατζόπουλο, τὸν Γρ. Ξενόπουλο, « πού ἂν εἶχε ἀφοσιωθεῖ στὴν ἀποκλειστικὴ καλλιέργεια τῆς κριτικῆς, θὰ εἶχε ἐξασφαλίσει στὴν Ἑλλάδα, ἓναν μεγάλο κριτικό ». Κενὰ ἀναγκαστικά, ἐξηγεῖ ὁ κ. Δημαρᾶς σὲ τί ὀφειλόμενα, μὰ πού, ὅστόσο, δὲ μᾶς ἐμποδίζουν, χάρις στὴ συνολικὴ εἰκόνα πού μᾶς παρουσιάζει ὁ κ. Δημαρᾶς, νὰ μποροῦμε νὰ ἔχουμε μιὰ συνθετικὴ ἀποψη τῆς νεοελληνικῆς κριτικῆς, στὸν περασμένο αἰῶνα. Κριτικῆς πού ἀρκετὰ γλήγορα χωρίζεται ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ καί τὴ φιλολογικὴ κριτικὴ, χαράζει δικὸ τῆς δρόμο, φέρνει κάμποσους ἀξιόλογους καρπούς, καί διαμορφωμένη σὲ ξεχωριστὸ λογοτεχνικὸ εἶδος, κορυφώνεται σ' ἓναν Πολυλά, σ' ἓναν Ροΐδη, λογοτέχνης κριτικὸς συγγραφεὺς, πού ἐπηρέασαν εὐεργετικὰ τοὺς σημερινούς τῶν καί πού δὲν ἐξάντησαν ὡς σήμερα — καί αὐτὴ εἶναι ἡ μεγαλεῖστη ἀξία τους, ἡ ὑπερκαιρικὴ — τὴ δύναμη τῆς ἐπιρροῆς πού κλείνουν.

Κ. ΠΑΡΑΣΧΟΣ

Μιχ. Βολονάκη : « Ἑλληνικαὶ Σελίδες ».

Ἐκυκλοφόρησεν ἐσχάτως ὑπὸ τὸν τίτλον « Ἑλληνικαὶ σελίδες » ὀγκώδης τόμος ἐκ σελίδων 652, ἐφωδιασμένος διὰ 210 ἐξωσελίδων καλλιτεχνικῶν καί σπανίων εἰκόνων καί χαρτῶν, ἐν τῷ ὁποίῳ περιέχονται λόγοι, προσφωνήσεις, ἀρθρα καί μελέται τοῦ καθηγητοῦ τῆς ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν κ. Μιχαὴλ Βολονάκη.

Ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου « Ἑλληνικαὶ σελίδες » ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς τὸ περιεχόμενον του. Διότι ὅλαι αἱ ἐν αὐτῷ περιεχόμενα μελέται, ἀρθρα κλπ. ἔχουν ἐθνικὴν τὴν ὑπόθεσιν καί δι' αὐτῶν ἐκφράζεται ἄγνόν πατριωτικὸν αἰσθημα. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐπεδίωξε καί ἐπέτυχε νὰ μεταγγίση εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο τὸ ἀκμαῖον πατριωτικὸν φρόνημα, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐμφορεῖται καί ἀπέδειξεν ἐν τῇ πράξει κατὰ τὴν μέχρι τοῦδε μακρὰν ἐπιστημονικὴν, ἐκπαιδευτικὴν καί κοινωνικὴν δρασίαν του. Ἀλλὰ καί ἄλλως αἱ ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ περιεχόμενα μελέται κλπ., ἀπαύγασμα πολυετοῦς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας καί τῆς ἐντεῦθεν κτηθείσης πολυτίμου πείρας, φέρουν αὐστηρῶς ἐπιστημονικὸν χαρακτήρα, διότι στηρίζονται εἰς ἀσφαλῆ καί ἀπληκρῖβωμένην χρῆσιν τῶν πηγῶν καί τῶν βοηθημάτων, τὰ δ' ἐν αὐταῖς περιεχόμενα γεγονότα ἐρμηνεύονται κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἱστορικῆς ἐπιστῆμης. Ἐπειδὴ δὲ τινες ἐκ τῶν λόγων, προσφωνήσεων κλπ. κύριον σκοπὸν εἶχον νὰ προκαλέσουν τὴν συγκίνησιν καί τὸν φρονηματισμὸν τῶν ἀκροατῶν, καθίστανται ἔνεκα τῆς ἰδιαζούσης ρητορικῆς αἰφάν φύσεως πρότυπα καλλιτελείας, ἀλλὰ καί αὐστηρᾶς καί ἀπληκρῖβωμένης χρήσεως τῆς νεοελληνικῆς ἡμῶν γλώσσης.

Οὕτω καταχωρίζονται ἐν τῷ βιβλίῳ μετέπειτα

(1) « Νέα Ἔστια ». Χριστουγεννιάτικο τεῦχος τοῦ 1937. Σελ. 70.